

A Géza-paradigma egy lehetséges megoldása?

*Kortárs magyar írók 1945–1997.
Bibliográfia és fotótár. 1. A–J*

Az Új Magyar Irodalmi Lexikon (közismert rövidítésével ÚMIL) főszerkesztője írta a mű terjedelmes és tudós előszavában: „A másik [merthogy több is van, sőt nagyon sok van] szokványos kifogás a sorok számolásával érvel. Ha ennek ennyi sor járt, emennek miért csak ennyi? Nagyon határozottan leszögezzük, hogy egy-egy lexikoncikk terjedelmének semmi köze sincs az életmű jelentőségének értékeléséhez. Nem centivel mérjük az esztétikai nagyságot. Lexikonunk cikkeinek terjedelme kizárólag az életmű természetétől (az életrajz bonyolultságától vagy az alkotó termékenységtől) függ. A *Géza-paradigmát* szoktuk emlegetni: Ottlik Gézáról tíz sorban el lehet mondani a lényegét és három tételben megadni műveinek jegyzékét. Hegedűs Gézáról hasábokon kellett volna írunk, ha csupán valamennyi könyvét föl akartuk volna sorolni.” Nos, első hallásra-olvasásra a főszerkesztőnek cáfolhatatlan igazsága van. Másodikra-harmadikra már a közember is érezhet némi kételyeket, amelyek csak fokozódnak, ha – bellelapozva a lexikonba – azt látja, hogy a legterjedelmesebb szócikkek pontosan kirajzolják a nagy magyar irodalomtörténetek főfejezeteinek címszereplőit. Valami köze hát mégis lehet a terjedelemnek a jelentőséghez (esztétikai nagysághoz). Annál is inkább így látszik ez lenni, mivel az ÚMIL-ban van, aki kap – érdemleges – esztétikai méltatást, van, aki csak élelméjű (vagy annak szánt) „jellemzésben” részesül, azután vannak, akik csak „futottak még”; születtek, írtak, meghaltak, és hát persze vannak műveik. A közembernél azonban természetesen élelméjűbben és persze néhány grádicsal teoretikusabban foglalt állást a Géza-paradigma kapcsán az irodalomtudomány egyik korifeusa, Kulcsár Szabó Ernő akadémikus. (Az ÚMIL-ról írt szarkasztikusan lesújtó és lesújtóan szarkasztikus bírálata a BUKSZ-ban jelent meg, de közli a szerző *A megértés alakzatai* című kötete – Debrecen, 1998 – is.) Kulcsár Szabó, a maga hermeneutikai-posztmodern álláspontján természetesen nem ismer el „tényeket” (az ilyesmit nincsenek *csak úgy*, mindenki által személyrevehetően, azokat konstituálni kell, a kanti kategóriarendszerben – persze nem kantiánus értelmezésben-fekvésben – ez azt jelenti, hogy kevesebbek, mint akár a regulatív eszmék is, márpedig azok igazán nem sokat nyomnak a latban). Nem ismerhet el tehát Péter Lászlóféle lényegeket sem, amelyeke – mondjuk, Ottlik esetében – tíz sorban elmondhatók. Az ő – teljességgel logikus és elméletileg koherens – álláspontja szerint tehát Géza-paradigma egyáltalán nincs is. Ha Ottlik tíz sort kap, akkor Hegedűs Gézát föl sem kell venni stb. De talán ne menjünk bele túlon túl az ÚMIL teoretikus hátterének, a mögötte álló naiv pozitivismusnak és a vele szembeszegülő,

a *linguistic turn* (nyelvi fordulat) utáni filozofémáknak a boncolásába, érjük be annyival, hogy – azon a szinten és módon – ahogy az ÚMIL készült, ilyen kontroverziák nemcsak lehetségesek, hanem szükségszerűek is.

Készült azonban egy még újabb ÚMIL, pontosabban egy *Kortárs magyar írók...* című alkotás. Vajon ez az opusz hogyan viszonyul a különböző megközelítésmódok, a paradigma-megoldások rendszerében? Nos e sorok szerzője szerint úgy, ahogy a husserli epokhé a gadameri-ricoeuri hermeneutikához: túllép rajta, meghaladja. (Ha időben korábbi is.) Az *F. Almási Éva* szerkesztette kitűnő adattár egy szinttel mélyebben ágyazott meg magának (a teóriában is), mint a Péter László-féle. Sokkal konzekvensebb, átütőbb erejű amannál, ám egyúttal sokkal szegényesebb is. (Az elvűségnek ez az ára.) Ám ezt az árat megfizette, az eredmény pedig őt igazolja. A szándékok persze – első látásra-hallásra – sokkal szegényebbek voltak. Így ír a szerkesztő az előszóban: „A kötet szerkesztője évek óta érzékeli az irodalmi bibliográfiák [figyeljünk a műfaji meghatározásra!] terén mutatkozó hiányt. A Magyar Nemzeti Bibliográfia hatalmas, ömlesztett adattömege és sok-sok kötete a nagyközönség számára nem hozzáférhető és nem kezelhető. A lexikonok adatai pedig sokszor hiányosak, ellentmondásosak. Ezért is született az a gondolat, hogy kiadjunk egy olyan szakkönyvet, kicsit rendhagyó bibliográfiát [kicsit? rendhagyót? bibliográfiát? – ugyan már! nagyon! és nem bibliográfiát!], amely rendszerezi, összegyűjti a lexikonok, szakkönyvek már köz-zétett adatait, és azokat szűkítve (az életrajzi részt elhagyva), másrészt bővítve, teljes műjegyzékre törekedve, a hibákat kijavítva, rendszerezett képet adjon a kortárs magyar irodalmi könyvkiadásról. Munkánkat az is motiválta, hogy máig sincs olyan bibliográfiánk, amely a műfordítókat is számon tartaná.”

De mielőtt megkérdéznénk, hogy akkor hogy is van ez, nézzük meg magát az opuszt. F. Almási Éva és munkatársai (köztük olyan nagyságúak, mint S. Benedek András és Kéglí Ferenc, mindketten a kiadvány korántsem szürke eminenciásai) furcsa-különös, de vonzó-érdekes produktumát. A művet forogató szokványos ábécérendben feltalálhatja a műben a tág értelemben vett íróknak azt a körét, amely kör tagjai 1945 után is bocsátottak közre eredeti vagy műfordított könyvet. E szerzők/műfordítók nevei után igen pontos születési és halálozási dátumok és helyek találhatóak, majd „műfaji” meghatározások: író, költő, műfordító, történész, teológus, filozófus, novellista, színműíró stb., illetve ezek sajáto-san egyéni kombinációi (pl. esztéta, műfordító, dramaturg). Ezután a kitüntetése sorjáznak, majd a művek cím- bocsánat! bibliográfiai) leírásai, végül pedig a különböző adattárak, lexikonok, enciklopédiák, kézikönyvek felsorolásai (persze gazdaságos rövidítésekkel), amelyekben az illető szerepel. A szép rendet néhány csillag és zárójel szakítja meg, általában évszámok után. Ezek arra utalnak, hogy egy-egy lexikonban (stb.) a szerző-műfordító helytelen adattal, évszámmal szerepelt. (A csillagok száma roppant tetemes.) A használó bizonyos lehet, hogy az adatok sokszorosan ellenőrizettek (elsősorban, bár nem éppen kizárólag, az OSZK bázisain – erre Kéglí Ferenc személye maga garancia).

Hogyan vélekedjünk viszont az egészről, a konstituált adatok eme táráról teoretikusan? Mi is ez az adattár? Nos, úgy véljük, a tökélyt csaknem megközelítő, a maga határai közt a legteltjesebbet, legtökéletesebbet nyújtó opusz. (Persze nem lexikon és persze nem bibliográfia, mindkettőnél több is, kevesebb is, egyedi-egyszeri kontaminációjuk lévén, valami *noch dagewesen* új és vonzó.) Egyrészt

a mű valóban konstituálja adatait: nem a már meglévőket vette át, hanem azok szigorú újraalkotására vállalkozott. Eleddig a legnagyobb autoritással (önmagá teremtette és legitímálta) autoritással állapítja meg, ki mikor született, milyen címmel, milyen évben minő művet (műfordítást) bocsátott közre, másrészt közli (kinek-kinek a fejét-orrát beleveri), hogy minő badarságokat hitt el erről a szerzőről, erről a műről. Ma ennél pontosabb, kreatívabban gyanakvóbb (lásd a *l'air de soupçon*, a gyanakvás kora hatalmas szakirodalmát!) mű nincs forgalomban. Ki kicsoda és miket írt (jelentetett meg) e munkánál pontosabban, semmiből sem tudható meg. Teoretikusan egyetlen kifogás emelhető a mű Kulcsár Szabó Ernő-i mércék előtt is megállható mivoltával szemben. Az egyes szerzők neve után „meghatározásuk” áll. Például az, hogy teológus, filozófus; vagy az, hogy kritikus, irodalomtörténész stb. Azt hisszük, hogy ez nem „mén”. Ezt így, egy ilyen műben nem szabad. (És persze nem is lehet. Milyen alapon „filozófus, művészettörténész, író” Fülep Lajos? Ezt konstruáló monográfiáknak kell eldönteniük, ez minden, csak nem magától értetődő.) Ám ez az egyetlen – és itt nem előírásokra, elfelejtett, netán rosszul értett adatok felvételére gondolunk, ilyenek persze vannak, hogyne lennének e műben is ... végre is csak a mi mennyei Atyánk tökéletes – hiba a műben, amely, a fentiek értelmében, szerintünk legalábbis, megoldotta a Géza-paradigmát. Olyan adattárat nyújtott (és nyújt majd következő kötetében), amely az adott tárgykörben a legalapvetőbb, a leginkább használandó és használható. Hogy például Ottlik-e a nagyobb író avagy Hegedűs Géza a jelentősebb alkotó (a dolog még nincs eldöntve, vannak, így e sorok szerzője is, akik úgy vélik, hogy az utóbbi), erről F. Almási Éva műve nem szavaz. Hogy mit kell elolvasnia annak, aki véleményt kíván formálni a kérdésről, azt viszont megmondja. Megfellebbezhetetlenül. (És a legutóbbi dátumokig terjedően.) Ha van olyan kézikönyv, amelynek ott a helye *minden könyvtárban*, akkor a *Kortárs magyar írók-é* föltétlenül ilyen. A második kötet persze hasonlóképp. Rövidesen kapható lesz az is. (VK)

(*Kortárs magyar írók 1945–1997. Bibliográfia és fotótár. Első kötet: A–J. Szerk.: F. Almási Éva. Bp. Enciklopédia Kiadó, 1998.*)

„Hiányt fog pótolni, égető szükség van rá...”

Az iskolai könyvtár. Könyvtárostánárok kézikönyve

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadásában immáron második edícióban is hozzáférhető *Az iskolai könyvtár, Könyvtárostánárok kézikönyve* című munka. Igaza lett tehát *Balogh Mihálynak*, az OPKM főigazgatójának, amikor – a 3K-nak adott irterjűjában – így nyilatkozott: „Éppen most került ki a nyomdából a könyvtárostánárok kézikönyve. Ez hiányt fog pótolni, égető szükség van rá, az iskolai könyvtárosok is, a képzőintézmények is vásárolni fogják” (3K 1998. október). A kelendőség, valamint az, hogy valamire „égető szükség” van, persze nem garancia a mű színvonalára, A „hiányok piacán” (Kornai) szinte bármi bár-

mit helyettesíthet, és ezúttal a műfaj maga is csábíthatott volna valami pótlékféleségre. Végülis a könyvtártani szakirodalom – kivált az angolszász és a német bőségesen kínál olyan összefoglalásokat, amelyek eligazítanak az általános és/vagy a közművelődési-, szak- és tudományos könyvtárak kérdéskörében, ezeket szinte csak le kell bontani, alkalmazni az iskolai könyvtárak problémáira, megfejteni néhány hazai specialitással, és máris előttünk áll a modern, korszerű, minden igényt kielégítő iskolai könyvtári kézikönyv. Nos, ezúttal nem ez történt. A szerzők és az összeállítók-szerkesztők a sokkal nehezebb és – ezért is – sokkal kockázatosabb megoldást választották, egy olyan megoldást, amelyről eleve nem volt tudható, hogy egyáltalán megvalósítható-e, avagy kudarcba fullad. Hogy miről van szó, mi volt a vállalt feladat, azt a munka *Horváth Tibor* által írott bevezetőjének első (fettel szedett, kiemelt) mondata tömörségében, enigmatikusságában is kitűnően jelzi: „Az iskolai könyvtár nem közművelődési könyvtár az iskolában, hanem taneszközök szakkönyvtára az iskolában”. Végülis az egész könyv ezt a mondatot explikálja és bontja ki. Szerepelnek persze benne a hagyományos és modern könyvtártani főfejezetek. Szól a mű – kellő terjedelemben és részletességgel – az állományról, az állomány feldolgozásáról, a tájékoztatásról, a könyvtári üzemenetről (működtetésről) stb. Ám nemcsak arról van szó, hogy ezek a kérdések valóban az iskolai könyvtárak specifikumainak állandó figyelembevételével készültek, hogy nem az absztrakt szakmai bölcsességeket fejelik meg egy-egy iskolai sajátossággal, vagy módosítják némileg az általános igazságokat, elhagyva belőlük mindazt, amire egy iskolai könyvtárban nincs, vagy alig van szükség. Nem! A kötet, és talán ez legfőbb újdonsága, a nemzetközi szakirodalomban is feltűnést keltő pozitívuma, egészen más pillérekre épül. Különösen két fejezet kapcsán, válik ez láthatóvá. Az egyik (*Dán Krisztina* tollából), az iskolai könyvtárak modelljét mutatja be. Nem abból indul ki, hogy mi a könyvtár, milyen könyvtári modellek vannak, ezek közt hol helyezkedik el az iskolai könyvtári, hanem abból, hogy mik a követelmények az iskolai könyvtárral szemben. Még hozzá nemcsak úgy, hogy mit akarhat egy tanár vagy diák, mire lehet szüksége ott helyben, az iskolában, hanem az iskola és hallgatói-látogatói funkcióanalízise alapján. Mintha csak az iskola lenne előfeltételként, és az iskola működéséből kellene levezetni az iskolai könyvtárra háruló feladatokat, e feladatok alapján megkonstruálni a modellt. Jó, hogy ez a fejezet szinte azonnal a könyv élén található (csak egy rövid történeti vázlat előzi meg). Az még persze nem tudható meg *Dán Krisztina* modell-fejtegetéseiből, hogy mit hogyan kell csinálni, ám az annál inkább, hogy mi minden kell hogy megtalálható legyen az iskolai könyvtárban, mit kell annak szolgáltatnia. Bizonyos könyörtelenség jellemzi ezt a fejezetet. Bizonyos szolgáltatás-imperatívusz. Ki-ki lássa azután, ha mindezt szolgáltatni kell, hogyan tudja megcsinálni. És éppen ezért jó indítás ez a fejezet, merthogy az összes többi épp ezt magyarázza el azután. Tudjuk, tudja az olvasó, hogy mit kell tennie. Megtanulhatja azután, hogy hogyan. Illetve még nem egészen ez következik, Előbb még egy hatalmas kitérő található. *Könyvtárhasználat, könyvtárhasználat* a címe *Balogh Mihály* fejezetének. Ez a rész látszólag nem illeszkedik szervesen a kötetbe. Nélküle a mű kompaktabb, egyenesvonalúbb, „logikusabb” lenne. Hisz a szolgáltatások rendszerezése, modellálása után jöhetnének a klasszikus feltételek, a szolgáltatásokra módot és lehetőséget nyújtó terénumok analízisei-bemutatásai. A könyvtárhasználat, könyvtárhasználat be-

mutatása nem e sorba illeszkedik. Olyan, mint a kézen a hüvelykujj. (Aki emlékszik Arisztotelész hüvelykujj-analízisére, az már tudja is, miről van tehát szó.) Szembenáll, szembefordítható ez a fejezet a kötet többi részével, és épp emiatt lesz „fogása” a műnek. Ettől válik igazán használhatóvá. Mert ez a fejezet árulja el, miért is van szükség az egészre. Miért és mennyiben válasz az iskolai könyvtár (a maga szolgáltatásaival és funkcióival) a pedagógiai kihívásokra, az információs társadalom egész bonyolult kérdésrendszerére stb. És persze ebből a fejezetből tudható meg az is, kiknek a kézikönyvről van szó, kicsoda is igazándiból a könyvtárostánár. Önmagában is megálló kis remekmű ez a fejezet, de persze a levegőben lógna, ha nem illeszkednék sajátos szervezettel (hüvelykujj-módjára) a többi fejezethez. Azok azután szisztematikusan, teljes szakmai akribiával sorjázatják amit kell: az állomány, a feldolgozás, a tájékoztatás stb. problémamezőt. E fejezetek közt vannak kiemelkedően eredetiek, maximálisan korszerűek (pl. *Borostyániné Rákóczi Máriaé* vagy *Varga Kataliné*), megbízhatóan, klasszikusan hagyományosak (*Celler Zsuzsannáé*), szürkébbek vagy inkább csak az ismert szakirodalmat összefoglalók, ám mindegyik a helyén van.

Nehéz, igen nehéz megmondani, hogy egy jó kézikönyv mikor tesz helyesen: ha a szakma legújabb vívmányait összegzi, rendszerezi a legmagasabb szakmai szinten, vagy ha gyakorlati tanácsokkal látja el a hozzá fordulókat. Nyilván mindkét válfajnak megvannak az előnyei és hátulütői, az egyoldalúságai és a buktatói. *Az iskolai könyvtár* úgy tűnik bölcs kompromisszumra törekedett, egy kissé az utóbbi túlsúlyával. Ma kétségkívül ez tűnik a helyesebb álláspontnak, még akkor is, ha ez talán kevesebb dicsőséget hoz is a szerzőknek. Annál hálásabbak lehetnek e döntésért az iskolai könyvtárosok, a könyvtárostánárok, akik – legtöbbször éppen nem fényes elszigeteltségben, hanem magányosan állnak szembe a legkülönbözőbb problémákkal és kihívásokkal. Most már talán mégsem olyan magányosak. Ez a kézikönyv egyik legfőbb támaszuk, társuk lehet sokszor sziszifuszinak tűnő munkájukban. (VK)

Romániai magyar néprajzi könyvészet 1919–1944

Az összeállító Váci Leona (1913–1995) a kolozsvári egyetemi könyvtár tudományos munkatársa volt 1941–1971 között. Osztályozással és bibliográfiai munkával foglalkozott. Legjelentősebb bibliográfiája a Réthy Andorral közösen szerkesztett *Magyar irodalom románul, 1830–1970* (Bukarest 1983) c. könyvészet. (Ism.: Könyvtáros, 1984. 8. sz.) Ekkortájt már elkészült a most ismertetendő retrospektív néprajzi könyvészet is. A debreceni Déry Múzeum akkori igazgatója, *Dankó Imre* közölni kívánta azt a Múzeumi Kurír egyik számában. A szerző azonban megtiltotta a már korrigált hasáblevontat publikálását – félve a honi román nacionalisták haragjától. *Dankó Imre* leállította a további munkálatokat, de néhány hasáblevontat megtartott, azokat sajátkezüleg beszámozta és záradékkal látta el – rögzítve azt is, hogy az egyes példányokat ki kapta. Így jutott egy

példányhoz a szerző és e sorok írója (mint közvetítő) is. A szerzői példányt használta fel jó másfél évtized múlva a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság (a szerző lányának, Bartókné Váczy Katalin botanikus kutatónak az engedélyével) Értesítőjének 1998. 1–2. összevont számában való közlésére.

A kis füzetet Váczy (Zachariás) Leona fényképpel ellátott rövid szakmai életrajza vezeti be, egyik forrásként utalva az ÚMIL 3. kötetének életrajzi cikkére. Ezt követi az összeállító tartalmi-módszertani bevezetője.

Mindjárt előljáróban megjegyzendő, hogy a füzet címe nem egészen felel meg a tartalmának, ugyanis az 1940–44-es évekből nemcsak a romániai, hanem a visszatért észak-erdélyi dokumentumtermés is felvételre került a könyvészetben. Továbbá „... sok román népköltészeti anyagot is tartalmaz, főleg Kádár Imre fordításában, akinek 1932-ben jelent meg *A havas balladái* című forrásgyűjteménye. A finn *Kalevala* részletei mellett találtunk folyóiratainkban arab, japán, török, tatár és más népmeséket.” (4. p.)

A feldolgozott dokumentumféleségeket tekintve számításaink szerint 87 könyvjellegű kiadvány és mintegy 660 tanulmány, cikk és recenzió található benne. A könyvtermés terjedelme nagyjából megfelel az 1997-ben megjelent Monoki-féle könyvészet [„Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940.) I. köt. Könyvek és egyéb nyomtatványok”] anyagának, annak ellenére, hogy ez utóbbi kötet, ill. kézírata nem volt hozzáférhető Romániában a kilencvenes évek elejéig. A szerző ezért a korabeli romániai magyar irodalom kurrens bibliográfiáit nézte át. A cikkek és recenziók feldolgozásához a korszak folyóiratainak publikált és kézíratos repertóriumait használta fel, amelyek egy részét ő maga készítette el, ill. cédulázta ki még a Romániai magyar irodalmi lexikon részére (11 folyóirat), valamint kifejezetten e bibliográfia számára, mint pl. az *Erdély 1930–1944*), *Hargita (1925–1939)*, *Székelység (1931–1944)*, *Cstíki Lapok (1923–1944)*, *Erdélyi Turista (1929–1931)*, *Ifjú Erdély (1923–1943)* néprajzi vonatkozású anyagát. A gyűjteményes munkákat analitikusan tárta fel, mint pl. a Csutak Vilmos szerkesztette *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötven éves jubileumára (1929)* c. nagy tanulmánykötetet. Tematikai érdekessége az, hogy a Társadalmi felmérések fő fejezetén belül a falukutatás, a szociográfia (+ településtörténet!), a népművelődés (!) és a népegészségügy szakirodalmát is feltárja, ami e korszakban azért indokolt, mert a felsorolt szakterületek irodalma teljesen összefonódott a szociális néprajzzal.

Az anyag szerkezetileg 18 tematikus-műfaji fejezetre tagolódik, amelyeken belül további 24 tárgyi és – az Életrajzok fejezetén belül – 22 személyre vonatkozó alfejezet található. Ez utóbbiban Ács Károlytól Zichy Jenőig tárja föl a legfontosabb etnológusokra-etnográfusokra vonatkozó szakirodalmát. (Különösen nagy irodalma van Orbán Baláznak 1921–1943 között, a szakmaiak mellett még egy vers is.) A fejezeteken belül előbb az önálló műveket írja le ismertetésekkel együtt, majd a cikkeket – általában szoros időrendben.

A *bibliográfiai leírások* terjedelme rövidített, de az álneveket, névjeleket lehetőség szerint feloldja. Némileg zavaró, hogy a periodikumok címe és éve után hol közli azok számozását, hol nem. Ez utóbbi esetben általában csak oldalszám található, újságoknál csak hónap és nap. A pagina jelet csak a könyvek lapszáma után teszi ki. Szedési és egyben korrektúrázási hiba, hogy az önálló kiadványok teljes lapszáma után is pont van. (Ez a hiba nem fordult elő az alapul szolgáló

hasáblevonatban. Hasonlóképpen szókihagyás sem.) E kisebb értelemzavaró hibáktól és hiányosságoktól eltekintve a szedés tipográfiája és tördelése áttekinthető, sőt tetszetős. Reméljük, hogy az évkönyvet is kiadó Kriza János Néprajzi Társaság vezetése és műszaki szerkesztője (ezúttal az 1024 Stúdió kft.) egyre jobban belejön a technikai szerkesztésbe és a korrektúrázásba is. E tekintetben az Értesítő 1998. 3–4. száma, *Faragó József személyi bibliográfiája* már sikerültebb lett. Sajnálatos azonban, hogy ez utóbbi szám és a Társaság évkönyveinek jórésze e recenzió megírásáig még nem került be a Széchényi Könyvtárba. Legteljesebben mindkettő a Néprajzi Múzeum könyvtárában található meg. A Múzeum könyvterjesztői irodájában meg is vásárolhatók a még föllelhető évfolyamok, számok.

A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, 8. évf. 1998/1–2. Romániai magyar néprajzi könyvészet 1919–1944. Összeáll. Váczy Leona. 32 p.

Kertész Gyula

